

УДК 821.112.2Аус1/7.09:008(477.85)

„ЛАНДШАФТ, ЩО СТВОРИВ МЕНЕ”: ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ РОЗИ АУСЛЕНДЕР ПІД ВПЛИВОМ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПРОСТОРУ БУКОВИНИ

Ольга Василівна Кравчук

kravchuk@gedankendach.org

Аспірантка

*Кафедра зарубіжної літератури та теорії літератури
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна*

Анотація. Розглянуто вплив культурного, літературного й історичного контекстів Буковини на формування ідентичності німецькомовної поетеси Рози Ауслендер. Щасливе дитинство та юність, а також війна та гетто у рідному місті вирішально вплинули на становлення поетеси та на її творчість. Серед константних мотивів лірики Ауслендер впродовж усієї її творчості – насамперед після травматичного досвіду пережитого Голокосту – незмінно з'являються ті, що пов'язані з безповоротною втратою рідного краю. Туза за рідним краєм змушує авторку звеличувати та ідеалізувати довоєнне місто. У даній розвідці проаналізовано вірші „Niemand” („Ніхто”), „Mutterland” („Материзна”), „Dorf Sonntag” („Село Неділя”) та „Bukowina II” („Буковина II”), які є багатогранною ретроспективною метафорою.

Ключові слова: Роза Ауслендер, ідентичність, Чернівці, німецькомовна література Буковини, ландшафт, материзна.

Тема батьківщини – Чернівців і Буковини – а також болісна втрата рідного краю у творчості Р. Ауслендер привертає увагу як дослідників творчості поетеси, так і читацької публіки. Культурний, літературний та історичний контекст став вирішальним фактором, що визначив напрямок руху творчої діяльності поетеси на усе її життя, був своєрідним надійним фундаментом. Сама авторка неодноразово підкреслювала виняткову роль цього особливого культурно-історичного простору в її формуванні як особистості: „Чому я пишу? Можливо, тому, що я з'явилася на світ у Чернівцях, тому, що у Чернівцях світ прийшов до мене. Той особливий

ландшафт. Особливі люди. Казки й легенди витали у повітрі, ми вдихали їх...” [1, с. 318], – констатує Р. Ауслендер у своєму есе „Все може бути мотивом”.

Поезія Р. Ауслендер є невід’ємною складовою німецькомовної літератури Буковини, яка, у свою чергу, належить до великого багатомовного масиву літератури цього краю. Національне та мовне розмаїття були характерними ознаками Буковини впродовж багатьох століть. Хоча буковинські автори дуже плідно працюють у міжвоєнні роки, даються взнаки обмежені можливості публікації та рецепції, насильницька політика румунізації, а також поступове поширення націонал-соціалістичних впливів, що зумовлюють відповідне ставлення до єврейської німецькомовної літератури.

Однак усупереч усім несприятливим тенденціям літературні й культурні орієнтири значної частини населення ще залишаються незмінними: у Чернівцях далі панує культ К. Крауса, шанують Ф. Гьолдерліна, Р. М. Рільке, С. Георге, Т. Манна, Г. Гессе. Згадуючи той особливий час, у який відбувалося її становлення як творчої особистості, Р. Ауслендер писала: „Хоча з 1918 р. державною мовою вважалась румунська, проте розмовною мовою й мовою культури до кінця Другої світової війни залишалася німецька... Ми залишалися австрійцями, нашою столицею далі був Відень, а не Бухарест” [4, с. 96]. Власне, у цих рядках авторка максимально стисло і точно окреслила ті духовні та культурні чинники, які назавжди залишилися визначальними у формуванні її особистісної та творчої ідентичності.

Чернівчанці Розі Ауслендер судилося провести у рідному місті не лише свій найкращий час, але й пережити найстрашніші роки Другої світової війни. Упродовж майже трьох воєнних років вона була свідком того, як забирали у табори смерті й знищували її знайомих, друзів, одноплемінників. Так, П. Рихло підкреслює, що авторці „притаманна рефлексивність особистих спогадів і переживань як афірмативного (щасливе дитинство на Буковині), так і негативного плану (жахи гетто і страх депортацій)”. [2, с. 23] Під час Голокосту було знищено тисячі буковинських євреїв, чії смерті поклали край сподіванням уцілілих на досягнення гармонійної ідентичності. У творчості Розі Ауслендер та інших німецько-єврейських поетів це знаменує втрату екзистенційних засад, внутрішню спустошеність.

П. Мотцан підкреслює, що „у таких близьких реаліях, як природа, дитинство, ерос, міф, відбувається компенсаторне заклинання безповоротно втраченого стану буття. Багатогранно трансформовані, опозиційні пари природа–суспільство, мрія–

дійсність пронизують собою пропорційно побудовані, прикрашені епітетами тексти, які місцями прохромлені сміливими метафорами й візіонерськими проривами. При цьому щоразу помітна непевна й загрожена ідентичність ліричного суб'єкта в поезіях-портретах, поезіях-речах, поезіях-пейзажах. Нерідко в ці тексти вписані почуття резигнації й відвернення від реальності” [8, с. 223]. Роза Ауслендер та інші буковинські автори ніби створювали для себе якусь віртуальну, паралельну дійсність і духовно оселялися в ній. У такий відомий ще з часів романтизму спосіб вони намагалися зберегти свою німецьку ідентичність. Інший дослідник, Г. Меркт, стверджує, що це була „німецькомовна єврейська література внутрішньої еміграції, література анклаву та внутрішньої емансипації, яка, однак, сама того не бажаючи, мимоволі викриває шизофренічний концепт своєї ідентичності” [7, с. 59].

Після того, як у 1944 р. радянські війська звільнили Чернівці, а Північна Буковина знову ввійшла до складу УРСР, мешканцям міста, що мали неукраїнське походження, було дозволено до 1946 виїжджати за кордон. Роза Ауслендер скористалася цією можливістю і знову виїхала до Америки, цього разу вже назавжди покинувши рідний край. Проте роки, проведені на батьківщині, відчутно вплинули на все її подальше життя.

У творчості поетеси постійно з'являються мотиви Буковини, Чернівців та його околиць. У порівнянні з іншими буковинськими авторам Роза Ауслендер значно частіше оспівує у своїх віршах батьківщину. Підтвердження цьому знаходимо, зокрема, у творах: „Czernowitz I. *Geschichte in der Nußschale*” („Чернівці „Історія в горіховій шкаралущі”), „Czernowitz II” („Чернівці II”), „Czernowitz vor dem Zweiten Weltkrieg” („Довоєнні Чернівці”), „Der Brunnen I” („Криниця I”), „Bukowina I” („Буковина I”), „Bukowina II” („Буковина II”), „Bukowina III” („Буковина III”), „Bukowina IV” („Буковина IV”), „Rareu” („Рареу”), „Pruth” („Прут”), „Heimatstadt” („Рідне місто”), „Erfahrung III” („Досвід III”), „Das Dorf Sonntag” („Село Неділя”), „Das Erbe I” („Спадщина I”).

Т. Гаврилів, досліджуючи творчість Р. Ауслендер, наголошує на винятковому значенні рідного краю для формування особистості поетеси, а відтак – у часи, коли вітчизна стала вже недосяжною – для самопересвідчення в існуванні. Наріжним каменем власної ідентичності для Р. Ауслендер залишалася рідна земля, яка „стала масштабом власного Я. Ліричне Я мусить знову і знову повертатися до Буковини, щоби... заново випробувати і підтвердити справжність

власної екзистенції” [5, с. 45]. На нашу думку, її поезія-нагадування спрямована не лише в минуле, а зображує також уявну місцевість, створену зі слів, у якій минуле та майбутнє перетворюються на нову батьківщину. Так, у вірші Р. Ауслендер „Ніхто” йдеться про бездомне існування ліричного Я:

Я король Ніхто
ношу нічийне своє королівство
в кишені

З чужоземним паспортом
я мандрую від моря до моря

Хвиле твої блакитні
твої чорні очі
безбарвні

Мій псевдонім
Ніхто
цілком легітимний

Ніхто не підозрює
що я король
і ношу в кишені
свою бездомну країну

[3, с. 99]

Відштовхуючись від назви вірша „Ніхто”, існування бездомного поетеса описує як неіснування. Проте ліричне Я у першому ж рядку відкрито заявляє про себе, називаючись королем Ніхто. Можна провести паралель з „Одіссеєю”, коли в печері кіклопа Поліфема Одиссей представляється „Ніким”. Ця асоціація підсилюється в такому рядку: „мандрую від моря до моря”.

Через порівняння із Одиссеєм нічийне королівство отримує позитивну конотацію, оскільки, назвавшись Ніким, Одиссей врятував себе та своїх товаришів від вірної загибелі. Ліричне Я подорожує з чужоземним паспортом, а тому ніде не може освоїтись. „Бездомна країна”, яку можна „носити в кишені”, однозначно вигадана. Оскільки „ніхто не підозрює”, що ліричне Я носить своє „нічийне королівство” в кишені, припускаємо, що це робиться таємно. Тобто це „нічийне королівство”, яке потрібно берегти, і це для ліричного Я важливіше за реальність. Те, що „ніхто не здогадується”, знаменує успіх ліричного Я в переховуванні свого краю. Те, чого інші не бачать, не можна зруйнувати як батьківщину. Ця країна бездомна, вона не має

еквівалентів у реальності, і їй не належить жоден реалістичний ландшафт, проте це не зменшує її вартості для ліричного Я.

У наступному вірші „Материзна” „нічийна земля” стає місцем прихистку:

Моя вітчизна померла
вони поховали її
в огні

Я живу
у своїй материзні –
слові

[3, с. 183]

„Вітчизна” першої строфи контрастує із „материзною” у другій строфі, причому їх не так просто відділити, оскільки метафора „материзна” зрозуміла лише в поєднанні з вітчизною.

Вірш розпочинається зі смерті, знищення реальної вітчизни. Після цього йде повне знищення „тіла”: „вони поховали її / в огні”. Привертає увагу особовий займенник „вони” – тіло вітчизни ховає не ліричне Я, а група невідомих людей. Поховання у вогні вказує на знищення вітчизни під час Голокосту.

Зниклій вітчизні протиставляється альтернативна „материзна”. Якщо з вітчизною пов’язані смерть і знищення, то строфа материзни розпочинається словами „Я живу” і, на відміну від попередньої строфи, дія тут відбувається в теперішньому часі, який можна спроектувати також і в майбутнє. Неологізм „материзна” (у нім. мові *das Mutterland*) пов’язаний також із рідною мовою (у нім. мові *die Muttersprache*). Виїхавши після війни до Америки, Роза Ауслендер узагалі перестала писати, а пізніше віршує англійською мовою. Таким чином, у ліричній материзні вона віднаходить мову, яку втратила разом із батьківщиною. Слово стає новою вітчизною для ліричного Я. Слово стоїть у третьому рядку другої строфи, так само як вогонь у кінці першої строфи. Ця структурна симетрія показує, що тоді як вітчизна гине у вогні, материзна продовжує своє існування у слові.

Ще одним підтвердженням того, що Буковина є не лише ідеалізованим спогадом, а також орієнтовною батьківщиною, яка стає утопією, бачимо у вірші „Село Неділя” („*Das Dorf Sonntag*”), в якому минуле зустрічається із сьогоденням [3, с. 96]. Вже сама назва села Неділя вказує на те, що мова йде про уявний топос. Поетеса

використовує в назві два виміри: хронологічний (неділя як сьомий день тижня у християнській релігії або як перший день тижня у юдаїзмі) та топографічний (село Неділя – фіктивний топос). Розташування села за „муром понеділка” вказує на те, що ліричне Я знаходиться за межами села. Неологізм „мур понеділка” стає символом минулого часу, який стоїть між селом та ліричним Я. В реальності цього села більше не існує. В першій строфі авторка змінює назву села і називає його Думініка. *Duminică* перекладається з румунської мови як неділя. Таку зміну можна пояснити тим, що село в цьому вірші уособлює Буковину, яка після Першої світової війни належала Румунії. Вищезазначене в поєднанні з „муром з понеділка” вказує на те, що село через історичні зміни назавжди залишиться в минулому. Зауважимо, що у творі Роза Ауслендер зберігає німецьку назву села Sonntag, а не румунську *Duminică*, підкреслюючи цим важливість німецького аспекту для ліричного Я.

Ліричне Я без перешкод долає мур і відвідує село у вільний час. Оскільки село знаходиться в минулому, така подорож можлива лише у спогадах. У наступній строфі ми бачимо, що з самих лише спогадів не можна відтворити повноцінний образ, тому ліричне Я доповнює його: „Я беру з собою улюблену гору / Rareu / і циганку” („Ich bringe meinen Lieblingsberg mit / den Rareu / und die Ziegenerin”) [3, с. 96]. Те, що ліричне Я може принести гору Rareu (нині територія Південної Буковини) з собою, вказує на ірреальність села, чия особливість додатково підкреслюється анжамбеманом. Ліричне Я приносить частину втраченої батьківщини з собою, складаючи в такий спосіб ціле докупі. Село Неділя, утворене зі спогадів та доповнене ліричним Я, існує лише в уяві. Разом з горою ліричне Я бере з собою в минуле ще й циганку-ясновидицю, яка „дарує майбутнє”. З цього ми бачимо, що минуле дарує можливість обирати ідентичність у майбутньому. У вірші „Село Неділя” циганка може знову і знову дарувати майбутнє, що дозволяє, проаналізувавши своє минуле, обирати майбутнє. Це впливає також з назви села, що символізує відсутність часу, бо день тижня може знаходитись як у минулому, так і в майбутньому. Тут можливий постійний колообіг – повернення в минуле, що дозволяє у свою чергу зміну майбутнього, в якому можна подивитись на минуле. Спогади тут можливі лише за часового та просторового поділу, який перетворює реальне місце в бажану батьківщину.

Наступна поезія „Буковина II” належить до циклу віршів-спогадів про батьківщину. Існують чотири поезії, що мають назву

„Буковина”, тому, згідно з хронологією написання, вони мають номери від I до IV.

Ландшафт що мене
створив

з руками рік
волоссям лісів
пагорбами чорниці
темними наче мед

Чотиримовні збратані
пісні
у розламаний час

Розплівши коси
плинуть літа
на затоплений берег

[1, с. 132]

Вже у перших двох рядках ландшафт набуває антропоморфних рис, наділяється творчою силою. Це не може не накласти відбиток на особистість митця, що є його часткою. Рідна земля існує для Р. Ауслендер вже тільки в уяві. Тепер вона змушена „заново винаходити свій ландшафт дитинства за допомогою мови й так повертати собі його” [6, с. 133], вважає Ю. Крістенсон. Авторка повертається на батьківщину за допомогою єдиного, що залишилося від реалій рідного світу дитинства, – слова.

У другій строфі читач спочатку бачить місцевість з висоти пташиного польоту. За допомогою неологізмів *руки рік* (*wasserarmig*), *волосся лісів* (*waldhaarig*) формується уявлення читача про географічну місцевість, що наділена рисами живої істоти. У наступних рядках авторка ніби збільшує зображення і читач може розгледіти пагорби, вкриті чорницями. Синтаксична будова другої строфи, асиндетичне сполучення створюють враження фрагментарності сприйняття.

Називаючи „Чотиримовні збратані / пісні / у розламаний час” авторка відкриває новий рівень, що не продовжує топографічний опис попередньої строфи, а характеризує соціокультурні реалії Буковини. Свідченням цього є і написання початкового слова строфи з великої букви. Проте залишається незрозумілим, який саме історичний період має на увазі поетеса. Не викликає сумніву те, що

метафора „Чотиримовні збратані / пісні” означає відомий феномен колишньої багатомовності та мультикультурності Буковини. Подібні характеристики знаходимо і в інших поезіях Р. Ауслендер: „Viersprachenlieder” („чотиримовні пісні” у „Bukowina III”), „Vierliederland” („край чотирьох пісень” у „Bukowina IV”) „Vier Sprachen / verständigen sich” („чотири мови / лагодять між собою” у „Czernowitz vor dem Zweiten Weltkrieg” („Чернівці перед Другою світовою війною”). А от позначення часу як *розламаний* може означати, на нашу думку, соціально-політичні катаклізми – війну, расові переслідування, зміну політичних устроїв.

Важливу роль у вірші відіграє також фонетичний аспект. Тут знаходимо численні асонанси й алітерації, зокрема у другій і третій строфах.

В останній, четвертій, строфі, час і простір втрачають свої звичні параметри, неперервність часу порушено, і надійна земна твердь, якою були колись *береги*, також перестала існувати. Даний процес остаточний і незворотний.

Проаналізувавши кілька вибраних поезій Р. Ауслендер, пов’язаних із рідною землею, бачимо, що авторка, яка пережила Голокост, провівши майже чотири роки за колючим дротом чернівецького гетто, після такого екзистенційного випробування не замовкла, а змогла виразити пережите в поезіях, ніколи не втрачаючи найголовнішої віри свого життя – у невмирущість і силу слова.

1. *Auслендер Р.* Час фенікса. Вірші та проза / упор., передм. та пер. з нім. Петра Рихла. – Чернівці : Книги–XXI, 2011. – 352 с.
2. *Рихло П.* Шібболет. Пошуки єврейської ідентичності в німецькомовній поезії Буковини : наукова монографія / Петро Рихло. – Чернівці : Книги – XXI, 2008. – 304 с.
3. *Ausländer R.* Wir pflanzen Zedern. Gedichte / Rose Ausländer. – Frankfurt a. M. : Fischer Taschenbuch Verlag, 2005. – 211 S.
4. *Ausländer R.* Die Nacht hat zahllose Augen. Prosa / Rose Ausländer. – Frankfurt a. M. : Fischer Taschenbuch Verlag, 2001. – 187 S.
5. *Havryliv T.* Identitäten in der österreichischen Literatur des XX. Jahrhunderts / Tymofiy Havryliv. – Lviv : VNTL-Klasyka, 2008. – 408 S.
6. *Kristensson J.* Identitätssuche in Rose Ausländers Spätlyrik : Rezeptionsvarianten zur Post-Schoah-Lyrik / Jutta Kristensson. – Frankfurt am Main : Peter Lang Verlag 2000. – 354 S. – (Beiträge zur Literatur und Literaturwissenschaft des 20. Jahrhunderts. Bd. 19).
7. *Merkt H.* Poesie in der Isolation. Deutschsprachige jüdische Dichter in Enklave und Exil am Beispiel von Bukowiner Autoren seit dem 19. Jahrhundert. Zu Gedichten von Rose Ausländer, Paul Celan und Immanuel

- Weißglas / Hartmut Merkt. – Wiesbaden : Harrassowitz Verlag 1999. – 279 S.
8. *Motzan P.* Die ausgegrenzte Generation / Peter Motzan // Deutsche Literatur in Rumänien und das dritte Reich / Michael Markel, Peter Motzan (Hg.). – München : IKGS, 2003. – S. 193–229.

**„ЛАНДШАФТ, ЧТО СОЗДАЛ МЕНЯ”:
ФОРМИРОВАНИЕ ИДЕНТИЧНОСТИ РОЗЫ АУСЛЕНДЕР
ПОД ВЛИЯНИЕМ КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОГО
ПРОСТРАНСТВА БУКОВИНЫ**

Ольга Васильевна Кравчук
kravchuk@gedankendach.org

Аспирантка

*Кафедра мировой литературы и теории литературы
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича
Ул. Коцюбинского, 2, 58012, г. Черновцы, Украина*

Аннотация. Рассмотрено влияние культурного, литературного и исторического контекстов Буковины на формирование идентичности немецкоязычной поэтессы Розы Ауслендер. Счастливое детство и юность, а также война и гетто в родном городе решающим образом повлияли на становление поэтессы и на ее творчество. Среди константных мотивов лирики Ауслендер на протяжении всего периода ее творчества – в первую очередь после травматического опыта от пережитого Холокоста – неизменно появляются и те, которые связаны с безвозвратной потерей родного края. Тоска по родному краю заставляет автора возвеличивать и идеализировать довоенный город. В данном исследовании проанализированы стихи „Niemand” („Никто”), „Mutterland” („Отечество”), „Dorf Sonntag” („Село Воскресенье”) и „Bukowina II” („Буковина II”), являющиеся многогранной ретроспективной метафорой.

Ключевые слова: Роза Ауслендер, идентичность, Черновцы, немецкоязычная литература Буковины, ландшафт, материзна.

**“LANDSCAPE, WHAT INVENTED ME”:
IDENTITY FORMATION OF ROSE AUSLÄNDER
UNDER THE INFLUENCE OF CULTURAL-HISTORICAL
SPACE OF BUKOVINA**

Olha Kravchuk

kravchuk@gedankendach.org

*The Department of World Literature and of Literature Theory
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Kotsjubynskyi Str., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine*

Abstract. The article deals with the influence of cultural, literary and historical context of Bukovyna on the identity formation of a German-speaking Jewish poet Rose Ausländer, who spent much of her life in exile in the United States and Germany, wrote that her true home was the word itself. Her poem “Mutterland” (“Motherland”) distinguishes between national identity and individual identity which is informed by language: “My fatherland is dead / they have buried it / in fire. / I live / in my motherland / word”. Happy childhood and youth and also war and ghetto in the home town have made a decisive influence on her identity and oeuvre. Among constant lyric motives of Rose Ausländer’s works during the period of her oeuvre, first of all after the painful experience of the Holocaust, started to appear those connected with irretrievable loss of the home land. Her longing after home land made her emblaze and idealize the prewar city. Analyzed have been in the given survey the following poems: “Niemand” (“Nobody”), “Mutterland” (“Motherland”), “Dorf Sonntag” (“Village Sunday”) та “Bukowina II” (“Bukovyna II”), which are many-sided retrospective metaphor. In these poems, that recalls Ausländer’s idyllic childhood and the multiple cultures and languages coexisting in this geographic area, poet captured the landscape and culture of Czernowitz and the Bukovina.

Key words: Rose Ausländer, identity, Chernivtsi, german-language literature, landscape, motherland.

References

1. Auslender R. *Chas feniksa. Virshi ta proza* [The Time of Phenix. Poems and prose]. Chernivtsi, 2011, 352 p. (in Ukrainian)
2. Rykhlo P. *Shibbolet. Poshuky ievreis'koï identychnosti v nimets'komovnii poezii Bukovyny* [Shibboleth. Search of Jewish identity in German-speaking poetry of Bykovina]. Chernivtsi, 2008, 304 p. (in Ukrainian)
3. Ausländer Rose. *Wir pflanzen Zedern. Gedichte / Rose Ausländer.* – Frankfurt a. M. : Fischer Taschenbuch Verlag, 2005. – 211 S.
4. Ausländer R. *Die Nacht hat zahllose Augen. Prosa.* Frankfurt a. M., 2001, 187 S.
5. Havryliv T. *Identitäten in der österreichischen Literatur des XX. Jahrhunderts.* Lviv, 2008, 408 S.
6. Kristensson J. *Identitätssuche in Rose Ausländers Spätlyrik : Rezeptionsvarianten zur Post-Schoah-Lyrik.* Frankfurt am Main, 2000, 354 S.
7. Merkt H. *Poesie in der Isolation. Deutschsprachige jüdische Dichter in Enklave und Exil am Beispiel von Bukowiner Autoren seit dem 19. Jahrhundert. Zu Gedichten von Rose Ausländer, Paul Celan und Immanuel Weißglas.* Wiesbaden, 1999, 279 S.
8. Motzan P. Die ausgegrenzte Generation. In: *Deutsche Literatur in Rumänien und das dritte Reich.* München, 2003, S. 193–229.

Suggested citation

Kravchuk O. “Landshaft, shcho stvoryv mene”: formuvannia identychnosti Rozy Auslender pid vplyvom kul’turno-istorychnoho prostoru Bukovyny [“Landscape, what invented me”: Identity Formation of Rose Ausländer under the Influence of Cultural-historical Space of Bukovina]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2014, no. 90, pp. 227–236. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 28.11.2014 р.